Journal of Research and Analysis
(A Multidisciplinary and Multilingual Peer-reviewed Journal)
Published by:
Technology Twenty Fifty Pvt. Ltd
Website: https://technology2050.com.np/
ISSN: 3059-9571

रूपमती उपन्यासमा आदर्श नारी पात्रको चरित्र चित्रण

शारदा पराजुली[१]
Email: parajulisarada72@gmail.com

१. पृष्ठभूमि

रुपमती उपन्यास नेपाली उपन्यास साहित्यको पहिलो मौलिक उपन्यास हो। दरबार हाइस्कुलका प्रधानाध्यापक रुद्रराज पाण्डेद्धारा लिखित प्रस्तुत उपन्यास पहिलो नेपाली आधुनिक उपन्यास भएकोले यस कृतिको प्रकाशन वि. स. १९९७ मा भएको हो। यसलाई पछि साझा प्रकाशकले प्रकाशनमा ल्याएको र हाल विशिष्ट स्थान रहेको छ। यसको २७ औं संकरण निस्किएको छन्। आदर्शोन्मुख ययार्थवादी धारा भित्र रहेर उपन्यासको रचना गरिएकोले पनि नेपाली आधुनिक कथा साहित्यका प्रवर्तक गरुप्रसाद मैनालीसँग तुलना गर्ने गरिन्छ । नेपाली समाजको यथार्थ चित्रण गर्दै अन्त्यमा आदर्श समाजको लागि नैतिक सन्देश दिएका छन्।

प्रस्तुत उपन्यास लघु आकार, घटनाहरुको दुरतता ११६ पृष्ठ, बिसौं परिच्छेदमा कथानक पूर्णताले प्राप्त गरेको छ। यस अध्ययन रुपमति उपन्यासलाई विश्लेष्य सामग्रीको रुपान लिई मुलतः उपन्यासको नारी पात्रमा उत्पन्न घटना र परिस्थतिले जन्माएको मनोदशालाई केलाउने काम भएकी छ। बालिक उमेरमा विवाह भएकी रुपमती धनाड्य परिवारमा जन्मेकी रुप झै बलेकी जुन जस्तै राम्री थिई। सानै उमेरमा हविलालसँग विवाह भई नेपाली समाजको आदर्श नारीको उदाहरण दिन सफल भएकी यीनी आदर्श छोरी, बुहारी, भाउजु र गृहिणी समेत हुन्। रुपमति मोहन प्रसाद लुईटेलको एकमात्र सन्तान हुन्। उनी साह्रै सुशील, कर्तव्यपरायण र असल चरित्रको नारी रहेकी छन्। तर उनकी सासु भने उग्र, चोथाले, दुच्छर तथा ईष्यालु स्वभावकी हुन्छिन् र रुपमतिलाई अत्यन्तै दुःख र सास्ती दिन्छिन्। आफ्नी आमाबाट रुपमतीले विनय, धैर्य र सहनशीलता सिकेकी हुनाले सासुको कर्कसो व्यवहार यिनी आफ्नो आँसु भित्र लुकाएर चुपचाप सहिरहेकी हुन्छिन् ।

रुपमतीका पति एच.एल. शर्मा भनिने हविलाल शर्मा निकै प्रचावशाली र तिक्ष्णा बुद्धि भएकोले छात्रवृत्तिमा पढ्न बनारस हिन्दु विश्वविद्यालयमा अङ्ग्रेजीमा समेत बी.ए. अध्ययन गर्नु र अङ्गे्रजी सभ्यता, संस्कार, चालचलन आदिबाट प्रभावित पनि बनेका छन्। पश्चिमी सभ्याताको बखान गर्ने अङ्गे्रजी भेषभूषामा सजिने, आनन्दी जीवन र बाहिरी रमझममा रमाउने धार्मिक आस्था, आदर्श आचरणप्रति श्रदा हराउदै जाने प्रवृतिका हुन्छन्। पश्चिमी सभ्यतामा रमेका हविलाल बी.ए अध्ययन गरेर घर फर्के पछि पण्डित समाज र रुपमतिलाई पटक्कै मन पराउदैनन्। यस्तैमा उनको भाइ रविलालको विवाह छेपेटारको बराल पुत्री सँग हुन्छ। कान्छी बुहारी भित्र्याएर

---

१. शारदा पराजुली नेपाली साहित्यको अध्ययन, अनुसन्धानमा संलग्न हुनुहुन्छ। उहाँको शैक्षिक रूचि साहित्य र समालोचनाको विषयक्षेत्रमा केन्द्रित छ। विशेषतः उहाँ नेपाली साहित्यको अध्ययन एवं अनुसन्धान कार्यमा संलग्न हुनुहुन्छ। त्यसैगरी समाजसेवाको कार्यमा पनि उहाँ संलग्न हुनुहुन्छ।

जेठीको मेख मार्न पाएकोमा मख्ख थिइन पण्डित्नी बज्यै । कान्छी बुहारी कामचोर, चोथाले झगडालु ईर्ष्यालु, खर्चालु र कर्कशा स्वभावकी हुन्छे । परिणाम घरपरिवारमा सानोतिनो कुरामा ठाकठुक परिरहन्छ ।

पिताको अकस्मात निधन भएकाले हविलाल एम्.ए. अध्ययन गर्न पाउदैनन् । घरको जिम्बेवारीले गर्दा जागिरतिर लाग्छन् । रुपमतिलाई पनि घरमा सघाउने कोही हुदैन रुपमतिको आदर्श र जिम्मेवारी, सरल व्यवहार, सुशिल स्वभाव,धैर्यता देखेर छविलाल प्रभावित हुन्छन् र माया गर्न थाल्छन् । किन्तु बरालपुत्री भने उदण्ड उच्छृङ्खलको सिलसिला दिन प्रतिदिन बढ्दै जान्छ । रविलाल ससुरालीबाट ल्याएको सम्पति कुलतमा फसाउदै जान्छन् । पण्डित्नी पनि बरालपुत्री र रविलालको खराब बानी व्यवहारले गर्दा रुपमति तर्फ मन फर्काउन थाल्छिन् ।

माईतिको सम्पतिमा धाक लगाएकी बरालपुत्री र पण्डित्नी बज्यैबीच दैनिक झगडा हुन्छ । यसै क्रममा रुपमतीको छोरा जन्मिन्छ । परिवार र छरछिमेकमा समेत खुसियाली छाउछ । बरालपुत्रीलाई भने इष्र्या पैदा हुन्छ । परिणमतः सुत्केरीलाई बनाएको खाना समेत चोरेर खाइदिन्छे । हविलालको राम्रो योग्ताको कारणले राम्रो जागिर मिल्छ र घरको बन्दोबस्त पनि राम्रो हुदै जान्छ । उता रविलाल भने श्रीमतीको प्याओ सम्पति समेत उडाउदै मोजमस्ती गरेर जीवन बिताउछ । एक दिन बरालपुत्री केराको बोक्रामा चिप्लेर लड्छे र सासु सँग निकै झगडा हुन्छ । परिणामतः बरालपुत्री र रविलाल घरबाट छुट्टिएर अनेत्र बस्न थाल्छन् । आफ्नो सुर गरेर बस्नु , चार छोरीको जन्म हुनु, परिवारको स्थीति बिग्रदै जानु ,फजुल खर्च बढ्नु, ससुरालीबाट आउने सम्पती कमि हुनुले रविलालको स्थिति नाजुक बन्न पुग्छ । आमा बाको मृत्यु हुनु र भाउजु बुहारीले हेला गर्नु दुव्र्यसनीमा फसेका लोग्ने र छोराछोरीलाई खुवाउने कुरा कमिले परिस्थति क्षिण बन्न पुग्छ । घर र सामाजिक रुपमा छिद्र बनेको परिवेशमा बरालपुत्री मितिनी कहाँ गएर बस्छे । ऋणका कारणले लुकिलुकि हिड्ने र गल्लीमा जीवन विताउन थाल्छन् । समाजमा देवर देउरानीको यस्तो हल्ला फैलिन्छ । रुपमतीले थाहा पाएर विभिन्न उध्दारका प्रयास गर्छिन । देवर देउरानीलाई घरमा ल्याएर औषधि उपचार गर्छिन् र जीवन निर्वाहाकालागि तराईको खेत सुम्पिन्छिन् । समयको केही अन्तरमा उनीहरु पनि सुध्रिन्छन् । दाजु भाउजु प्रति कृतज्ञ भाव पनि राख्दै जान्छन् । रुपमतीको यस्तो व्यवहार देखेर सबैजना उनको प्रशंसा गर्छन् ।

यस उपन्यासमा पारिवरिक परिस्थिति मिलाउन रुपमतीले खेलेको भूमिका अतुलनीय छ । सानोमा विवहा गर्ने परम्परा हुनु र महिलाले महिला माथि गरेको अत्याचार अन्याय र थिचोमिचो सहेर पतिलाई भगवान मान्ने समाजमा बराल पुत्री जस्ता महिलाले गर्दा विग्रीएको घर रुपमती जस्तो पात्रले समेटेर उपन्यासको सुखद अन्त्य गराएको छ । सकरात्मक सोच र उपयुक्त सस्कारले धैर्यवान बनाउछ । सफल समाज निर्माणमा महत्वपूण भुमिका खेल्छ । यस उपन्यासमा नारी पात्रहरुले के कस्ता समस्यागत घटनाबाट उत्पन्न के कस्ता मनोदशा भोग्न बाध्य छन् ? तिनीहरुको बेग्लाबेग्लै रुपमा वस्तुपरक मनोविश्लेषण यस लेखमा गरिएको छ ।

२. अध्ययनको विधि

प्रस्तुत कृतिको अध्ययन गुणात्मक र साहित्यिक प्रकृतिको रहेको छ, त्यसैले यसका लागि आवश्यक सामग्री संकलन अध्ययन र विश्लेषण पुस्तकालयीय विधिका आधारमा गरिएको छ । 'रुपमती' उपन्यासलाई विश्लेष्य मुल सामग्रीका रुपमा उपयोग गरिएको छ । यसको शीर्षर्क रुपमती उपन्यासका नारी पात्रको मनो विश्लेषण' भएकाले नारी मनो विज्ञान सँग सम्बन्धित लेख रचना पत्रपत्रिकाको तत्थ सम्बन्धी टिप्पडी आदि सामग्रीलाई अध्ययन गरी यसको सैद्धान्तिक आधार बनाइएको छ । यसमा मुलतः डब्ल्यु एच हड्सन्, नाट्यशास्त्री भरतमुनि हेनरी इन्सनको डलहाउस कृति सँग सन्निकट रहदै नारी मनोविज्ञानलाई केलाउने काम गरिएको छ । खास गरी तत्कालीन समयमा नारीहरुको पिडा कस्तो थियो भन्ने कुरा केलाउन खोजिएको थियो । पुरुषले गर्ने अत्याचार सँगै नारीले नारी माथि गर्ने दमन अन्याय अत्यचार कहाँ सम्म थियो भन्ने कुराको निष्क्रष रुपमती उपन्यास बाट गरिएको छ ।

३. रुपमती उपन्यासमा नारी पात्रको चरित्र चित्रण

पूर्वीय काव्यशास्त्रमा वस्तु नेता रसमध्ये रसलाई र पश्चिमी काव्यशास्त्रमा अरस्तुले कथानकलाई प्रधानता दिए तापनि आधुनिककालमा साहित्यका प्रायः सबैजसो विधामा चरित्रलाई महत्व दिएको पाईन्छ । त्यसैले आधुनिक उपन्यासमा चरित्रको उच्च महत्व छ । यस उपन्यासमा रहेका नारी पात्रहरुको आदर्शलाई केलाउने काम गरिएको छ ।

यस कृतिमा केन्द्रिय नारी पात्र रुपमती कुन् । सात बर्षमा विहे गरेकी रुपमती उसको सासुको कर्कसो स्वभाव बाट कत्ति पनि विचल्लित नभै धैर्य र सहनशिलताको प्रतिनिधित्वो गर्ने पात्रको रुपमा उभ्यइएको छ । आदर्शउन्मुख उपन्यासकार रुद्रराज पाण्डेका उपन्यासमा परिवार र व्यक्तिको निर्माणमा नारीको प्रमुख स्थान रहेको कुरा निर्दिष्ट छ । उपन्यासकारका विचारमा जहाँ नारीको भूमिका स्तुत्य छ त्यहाँ घर परिवार र समाजको स्थिति पनि उच्चस्तरीय हुन्छ । त्यसैले यस उपन्यासमा नारीलाई महत्वपूर्ण भूमिका दिएको हुन्छ र उनैको हातमा घर परिवारको भविष्य सुम्पेको हुन्छ । जहाँ नारी सुशील, सभ्य, क्षमताशिल, उदार कर्तव्यपरायण र धैयैशील हुन्छन् त्यहाँ सदैव समृद्धिले वास गर्छ । यस कथानक पण्डित छविलालको पारिवारीक समस्या सँग सम्बद्ध छ । परिवार भित्रका सर्घष, खिचातानी, ईष्र्या, द्धेष, कलह, कटुता, माया प्रेम आदिका रुपमा महिलाको आफ्नो स्थान मान र मर्यादा आइ परेको जिम्बेवारी सँगै आदर्श छोरी, बुहारी, भाउजु, गृहिणी समेत को अवस्था पार गरेर सामान्य जीवन यापन गर्न सक्नु नारीको परिचय हो । कलहले भन्दा शान्त र धैर्यले सामाजिक मर्यादा राख्न सकिन्छ । रुपमतीको चरित्रले यहि प्रस्तुत गरेको छ । बराल पुत्रीले सौहार्द व्यवहार गर्न नसक्नु र भोलि आइपर्ने समस्यालाई वेवास्ता गर्नाले भोग्नु परेको समस्या र सासुले बुहारी माथि गरेको हैकम छुद्र व्यवहारलाई समालेर अघि बडेमा आउने परिणाम, आफ्नाले दुख पाउदा पुनः सहानुभूती राखेर परिवारलाई मिलाएको र सुखद कथाको अन्त्य भएको छ । यीनै यीनै घटनावृत्तिका कारण रुपमती उपन्यासका नारी पात्रहरुको मनोविज्ञान के कस्तो रुपमा रह्यो र त्यही मनोरोगका कारण बरालपुत्री मितिनीकहाँ बस्स्न पुगिन र पुनः रुपमतीले समालिन् भन्नेकुरा चित्रण गरिएको छ । यसरी दृष्टिगत गर्दा उपन्यासको कथानकलाई अघि बढाउन त्यसका चरित्रहरुको गहन भूमिका हुने भएकाले चरित्र वा पात्र उपन्यासको आधारभूत तत्व हो ।

रुपमती

नारी मनोविज्ञानकी विश्लेषणकर्ता क्रिस्तेभा भन्छिन् ‘हाम्रो समाज व्यवस्थामा महिला एक उत्पादित वस्तु जसलाई वस्तु झै पुरुषद्धारा उपभोग गरिन्छ’ । रुपमती उपन्यासकी नारी पात्र रुपमती यो भनाइको पुर्ण पुस्ष्ट्याइमा परेकी छन् । उपन्यासमा नायिकाको भूमिका आदि देखि अन्त्य सम्म आबद्ध र उपन्यासको शीर्षकसँग सम्बद्ध रुपमती काठमाण्डौंको धोबीधारामा अवस्थित मोहन प्रसाद लुइँटेलको ब्राह्म परिवारमा जन्मिएकी नारीपात्र हुन् । उपन्यासमा सारै सानो उमेरमा हविलालसँग विहा भई नेपाली परिवेशमा आदर्श नारीको उदाहरण दिन सफल भएकी आदर्श छोरी, बुहारी, भाउजु । गृहिणीसमेत हुन् । सामान्या औपचारीक शिक्षा मात्र पा्रप्त भए पनि यिनीमा घर परिवार राम्ररी संचालन गर्ने, सामाजिक मानमर्यादा तथा छरछिमेकमा सौर्हादता राख्न सक्ने गुण, असिम सहनशिलता र धैर्य रहेको पाईन्छ । यिनी पाश्चात्य शैली र रङ्गढङ्गमा पति हविलाललाई माया ममताको दाम्पत्य बन्धनमा राख्न सफल देखिन्छिन् ‘तिम्रो रुपमा जादु छ,शर्माजी प्रशंशा गर्छन रुपमति लजाउदै छि ! हजुरले एकै सासमा कति बक्नु भएको ’ (पृ ५३) । ससुराको मृत्यु पछि गृहस्तीको जिम्बेवारी सबै आफुमा आईपर्दा पनि कत्ति विचलित नभई काम समाल्ने क्षमता यिनीमा देखिन्छ । आफु दुइ जीउको हुदा सासुले काम सघाइदिदा सासुलाई आदर गरेर ‘हजुर अब बुढी भइसक्नु भयो हजुरलाई काममा जोतेर हामी हेरीरहनु ठिक पर्ला ? (पृ.७७)’। सासुलाई सम्झाउदै हुन्छीन् । देवरको अल्लारे बुद्धि छ पतिलाई सम्झाउदै ‘अहिले उस्तो बुद्धि पनि कहाँ पाकिसकेको छ र !’ (पृ.१०९)

यिनी देवर देउरानीले अनेक लाल्छना लगाए पनि शान्त स्वभावले आफ्नो काममा तत्पर रहन्थिन । स्नेह र दयाले रङ्गिएको रुपमतिको दिल देवरको त्यो क्रु, कठोर, हृदयहीन मारले छटपटिएको थियो । उनी आफ्ना देवर देवरानीको अनेक किसिमले सताएकी भए पनि दाजु भाईको सम्बन्धमा सधै चिन्तित रहिरहने रुपमती ‘आफ्नो सहोदर भाइका विजोग हेर्र बसिरहने त ?’ (पृ७९) । देवरले ऋण नतिरेकोमा साहुले थुन्दा ऋण तिरी ‘त्यो त तिरिदिनै पर्छ’ (पृ ११०) । देवरलाई छुटाएको देख्दा यिनी विनम्रर दायित्व बोध गर्ने नारी पात्र ठहरिन्छिन्। यति मात्र होइन शर्माजीलाई जोड गर्दै ‘पछि जेसुकै होस्, अहिले काबुलीले त्यत्रो हुर्मत लियो’ (पृ ११०)। रुपमती सहनशिल र क्षमताशिलको प्रतिमुर्ति ठहरिन्छिन् । यहि गुणले गर्दा नै उनलाई परिवार तथा समाजको एक आदर्श चरित्रको सीमा सम्म पुग्ने शक्ति प्रदान गरेको पाइन्छ । समग्रमा भन्दा यिनी यस्ती पात्र हुन् जसले उपन्यासको आरम्भ देखि अन्त्य सम्मनै महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्न सकिन् । यसैले रुपमती उद्देश्यका दृष्टिले अनुकुल, स्थिति बदलिने प्रकृतिले गर्दा गतिशिल समाजलाई बदल्ने क्षमता भएको प्रेरणदायी एवम् स्नेह, सद्भावना, उदारता, सहानुभुति तथा कर्तव्यपरायण जस्ता गुणले अनुकरणी चरीत्रकी नारी पात्र हुन् ।

बरालपुत्री

रुपमती उपन्यासमा रविलालकी पत्नीका रुपमा रहेकी बरालपुत्री छेपेटारका मधुवन बरालकी छोरी हुन्। उनी अँध्यारो निधार, चिम्से आँखा, लामोनाक, बाक्लो आठ र खडबडिएका दाँत भएकी पारिवारीक कुसंस्कारले ग्रस्त दुस्चर र दुष्ट स्वभावकी नारी हुन् । यस

उयन्यासमा खल नायिकाको भूमिका रहेकी यिनी न अनुहारले राम्री छन् न व्यवहारले नै । यिनी नक्कली मिजास र शृगारमा रमाउने, माईतीको धाक देखाएर अरुलाई ठाडै निल्ने खोज्ने खालको स्वभावकी छन् । सासु सँग मुखमुखै लागेर 'यो मर्न नसकेकी बुढीले मार्न लागि ! हुँदाहुँदै त केराको बोक्रा भर्याङमा तेस्र्याएर चिप्लाएर मारु भन्ने मन भएकी बुढी (पृ.७१)' । एकै परिवारमा रहेकी जेठानी रुपमतीको कारण ईर्ष्या गर्ने,सुत्केरीलाई बनाएको खानेकुरा चोरेर खाने र चोखिन सासु सँग मुखमुखै लाग्ने 'कुन तेरो बाउले घिच्यो ए पापीनी बुढी (पृ.८१)' जेठाज्यु, सासु ससुराको मान मर्यादा नराख्ने, मुखमुखै लाग्ने र जगल्टउन समेत पछि नपर्ने, लोग्ने लगाएत कसैलाई नटेर्ने माइतीको सम्पती उडाएर मोजमजा गर्ने उनी एक प्रतिकुल पात्र हुन् । जेठानीको सुसन्देशमा रीसले मुख लाल गराइन हुन सम्म विस्मात भयो आँसु मात्र खसेन (पृ.६७) । कामको निउमा सिन्को नभाच्ने, खान अघि सर्ने, नपुगे चोरचार समेत गर्न पछि नपर्ने उनको स्वभाव देखिन्छ । उनी अरुको भलो नचिताउने, झगडा गर्न अघि सर्ने लोग्नेलाई कुलतमा फसाउने जस्ता खराब काम गरेर परिवारमा अशान्ति मच्चाएकी छन् । यिनी आफ्नै माईतमा समेत अपहेलित भएर बस्न सक्दिनन् । माइत आउदा भाउजु बुहारीले आफ्ना छोरीहरु मामाघर जादा 'तेरी आमाले सबै थुतेर लगिसकीन् अब त के छ र खान्छेस् भुत्रो खा!' (पृ.१०१) लोप्पो खुवाउथे । अब त उनको आउने बाटो हराउदै थियो । रविलालले सानो सानो कुरामा झपार्न लाग्यो ए यसरी मुखमुखै लाग्ने भएकी ? त फुँडीलाई हेर त ! कुकुरलाई घिउ नपचेको? आज मेरो घरमा बसेर मैरै बेइजती ? कसरी मेरो घर भन्न सकेको होला ! घर टुन्चेकै होला नि ! भन्ने लवज के निकालेकी थिई झोक्किदै मेरो हुर्मतलिन खोज्ने पृ१०६'। झगडा बर्बन्डा सुरु भयो । हब बरालपरत्रीले हुन सम्मको सास्ती खान लागि रविलाल घरै छोडेर निस्कियो ।उपन्यासको अन्तिम परिच्छेदतिर पश्चत्ताप गर्दे स्वभाव परिवर्तन परेकाले यिनी गतिशिल चरित्र र समाजको दुष्ट आइमाईहरुको प्रतिनिधित्व गरेकाले वर्गिय चरित्रकी पात्र हुन् । उपन्यासमा बरालपुत्रीले मन थाम्न नसकेर 'जेठानीको पाउ परेर रुन लागिन्' (पृ ११६) रजेठानीको चर्चा गर्दा रुपमती आदर्श चरित्र भद्र महिला तथा उदात्त नायिका हुन् भने बरालपुत्री दुष्ट चरित्र दुच्छर महिला तथा खल नायिका हुन् । त्यसै गरी रुपमतीमा सदाचार, कर्तव्य परायण अनुशासन, स्नेह, सुशीलता, क्षमताशील, उदात्तता जस्ता सच्चरीत्र पाइन्छ । भने बरालपुत्रीमा दुराभार कर्तव्यहिनता, अनुशासनहिनता, ईर्ष्या, उदण्डता, प्रतिशोध, अनुदारता जस्ता भावहरु भेटिन्छ ।

पण्डित्नी बज्यै

रुपमती उपन्यासमा हविलाल तथा रविलालकी आमा र रुपमती तथा बरालपुत्रीकी सासु तथा नारी पात्रको रुपमा चिनिने पण्डित्नी बज्यै अनेकौ सासुमण्डलमा सामेल भएर बुहारीलाई सताउने सक्रिय सासुका रुपमा चिनिन्छिन् । आइमाई समुहमा आफ्नो हैकम चलाउन 'इश्वरले यी आइमाईहरुलाई किन सृष्टि गरेका होलान् ? यी कुराका पोका, खसमका पिठ्युका भोका, बुद्धिका बोका, सधैका भोका, खल्छीका ढोका, आपत परेमा दिने भोका, देखाउने नाकमा झोका, के गर्ने यो? बादरको पुच्छर लौरो न हतियार ! त्यसैले मलाई स्वास्नी मान्छे भन्यो की यसै जलन भएर आउँछ(पृ.७२)' । यिनी हैकम चलाउने, कुरा दोचार्ने आइमाई मात्र होइन, कान्छो छोरालाई पुल्पुलाएर धुरीमा चडाउने आमा पनि हुन् । यिनको सोचमा निरङ्कुस व्यवहारले जरो गाडेको छ । अरुलाई गालि गर्ने, जिल्लाउने, क्षुद्र बोल्ने अमानवीय र अदुरदर्शी व्यवहार उनमा सधै रहेको पाइन्छ । उनमा असल मातृत्वको गुण र सहयोगी सासुको व्यवहार उनमा पटक्कै पाइन्न । यिनै कारणले गर्दा यनको जेठी बुहारीलाई अबहेलना गरेर कान्छी बुहारीलाई जति उचाले पनि आखिर कान्छी बुहारीले साथ नदिएर उल्टै नराम्रो व्यवहार खप्न बाध्य परिन् । भो त्यो कुरा मुखबाट उच्चतरण नगर्नु होस् बज्यै ! सुन्नासाथ भित्रैबाट जलन भएर आउँछ । भेट्टाए केहि दिन पनि बाकि राख्दैन । स्वस्नीको हाहामा लागेर गर्नु लगर्नु गर्छ । आज त्यो राहपथमा चलिरहेको भएत्यो दुरर्दशा हुने थियो ? यसरी बुहारीले घोडा चड्न पाउने थिइ ? अब त उसकी प्राण प्यारीलाई केहि बोल्न हुन्न, उसैको डाको ढूलो हुन्छ । झम्टन हाइहाल्छे (पृ ६४)'। यति मात्र होइन, कान्छो छोरालाई पुल्पुल्याएकोमा पनि उनले त्यसको कु परिणाम भोग्न बाध्य हुनुपर्यो । अतः यस उपन्यासमा पण्डित्नी बज्यै प्रवृतिका दृष्टिले गतिहिन र उद्देश्यका दृष्टिले प्रतिकुल नारी चरित्र हुन् ।

४. निष्कर्ष

समाजको यथार्थ घटनामा आधारित रुपमती उपन्यासमा नारी पात्रहरुको चारित्रिक गुणलाई सुक्ष्म रुपले उठान गरिएको छ । रुपमती बरालपुत्री र पण्डित्नी बज्यैलाई प्रमुख नारी पात्रको रुपमा अघि सारीएको छ । रुपमतीको सच्चरीत्रले दिएको सकरात्मक सन्देश र बरालपुत्रीको व्यवहारबाट नकरात्मक सन्देशलाई नारीको चरित्रचित्रण गरिएको छ । रुपमतीको सासुले रुपमतीलाई गरेको अत्यचारमा जेठी

बुहारीको सहनशिलता र कान्छी बुहारीको शुन्य सहनशिलता मा उपन्यास रोचक बनेको छ । सानै उमेरमा विवहा भएको रुपमती केहि समयका लागि माईत गएर बसेको समयमा उसको आमाले दिएको उपयुक्त संस्कार, धैर्यता, कर्तव्यनिष्ठता, सहनशिलता र महिला भएपछि गर्ने उपयुक्त व्यवहार सिक्ने अबसर पाएकी रुपमती सकरात्मक चारित्रिक गुणले युक्त नारी हो । सासुले आफु माथि गरेको अत्यचार आफ्नो भाग्य सम्झेर सहने रुपमती सासुबाट पनि केहि पाठ सिकेकी छन् । बरालपुत्री रुपमतीको देउरानी हो । रुपमती सँग बरालपुत्रीको कुनै पनि गुण मिल्दैन । रुपमतीको सास्कारीक चरित्र छ भने बरालपुत्रीको उदण्ड खालको चरित्र छ । बरालपुत्रीले लथालिङ्ग बनाएको घर रुपमतीले पुनः एकतामा जोड्ने काम गर्दछिन् । आमा र घरले सिकाइको पहिलो पाठशाला हा,े जे सिक्छन् उस्तै व्यवहार गर्दछन् । दुःखमा नआत्तिन र सुखमा नमात्तिन धैर्यवान बन्नु पर्छ । परिवारमा सद्भाव र एकता हुन आवाश्यक हुन्छ । जुन कुरा रुपमतीको चरित्रले देखाउछ । छुद्र व्यवहारले अशान्ति र भाडवैलो ल्याउछ र बनेको घर लथालिङग हुन धेरै समय लाग्दैन जुन बरालपुत्रीको चरित्र थियो । सासुको कर्कसो स्वभावलाई चुपचाप सहेर सासु प्रति देखाएको सहानुभुति पारिवारीक पुनर मिलनले पुरै उपन्यास रोचक बनेको छ । वास्तवमा एक घरमा नारीको चरित्र सहि भयो भने त्यो घर साच्चै मन्दिर बन्छ भन्ने सकरात्मक सन्देश दिन खोजेको छ । रुपमतीबाट सुरु भएको घटनाक्रम एक नारीबाट उदण्ड र अर्की नारीबाट सकरात्मक चरित्रले उत्पन्न समस्या समधान भएर सकरात्मक पुर्नमिलनमा उपन्यासले पूर्णता पाएको छ ।

सन्दर्भसूची

गोर्की, म्याक्सिम, *आमा,* काठमाडौं : डिकुरा पब्लिकेसन २०७१ ।

घिमिरे, झमक, *जीवन काँडा कि फूल,* काठमाडौँ : आरिएन्टल पब्लिकेसन २०६७ ।

देवकोटा, लक्ष्मीप्रसाद्, *लक्ष्मी निबन्धसङ्ग्रह,* (अठारौं संस्करण), ललितपुर : साझा प्रकाशन, २०६७ ।

पाण्डे, रुद्रराज, *रुपमती* (सत्ताईसौ संस्करण), ललितपुर : साझा प्रकाशन, २०७३ ।

पुडासैनि, घनश्यम, *अन्दवेग नाटकमा त्रिकोणत्मक अधोगति,* मन्थन,काठामाडौ : २०७८ ।

बराल, कृष्णहरी, एटम नेत्र, *साधारण नेपाली,* काठमाडौं : वल्डवाइड पब्लिकेसन प्रा.लि., २०६८

बाङदेल,लैनसिंह, *माइतघर,* काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार २०७३, ।

भट्टराई,रामप्रसाद, *पूवीय, पाश्चात्य र नेपाली समालोचना,*काठमाडौं : शुभकामना प्रकासन प्रा.लि., २०६९ ।

लम्साल, रामचन्द्र,भट्टराई रामप्रसाद, कडेलश्रीप्रसाद, *नेपाली गद्य भाषा र साहित्य,* काठमाडौं : सनलाइट पब्लिकेसन, २०७५ ।

लम्साल, रामचन्द्र, भट्टराई रामप्रसाद, कडेलश्रीप्रसाद, *नेपाली कथा र उपन्यास,* काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन प्रा. लि., २०६९ ।